

БАЛКАНИТЕ В ОРБИТАТА НА ЕТНИЧЕСКИТЕ И РЕЛИГИОЗНИТЕ ПРОБЛЕМИ

Доц. д-р Антоанета Балчева

Институт за балканистика с Център по тракология – БАН

Проблемите, свързани с етноса, религията, малцинствата и отделните групи в балканските общества са постоянно научно предизвикателство пред съвременните изследователи. Актуалният им прочит в исторически, политически, теоретичен, правен и културен контекст бе амбициозната цел, около която обединиха усилията си участниците в международната интердисциплинарна научна конференция на тема „Етнорелигиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“, състояла се на 29 и 30 май 2023 г. в Големия салон на Института за балканистика бяха Център по тракология „Проф. Александър Фол“ при Българската академия на науките (ИБЦТ – БАН)¹. Партньори на проведеното събитие са Центърът за Студената война към Харвардския университет (САЩ), Програмата по права на човека „Андрей Сахаров“ към „Дейвис център“ за руски и евроазиатски изследвания към Харвардския университет (САЩ), Институтът „Лудвиг Болцман“ за изследване на последиците от войните (Австрия) и Областна администрация – Хасково. В научния форум участваха общо 38 утвърдени учени, млади специалисти, докторанти от български и чуждестранни научни институти и университети, експерти от държавни институции. Програмата включваше осем панела, в които предмет на анализ и дискусия бяха теоретичните аспекти и състоянието на научните изследвания, успешните практики и политики на запазването на етническото и религиозното многообразие, на културното и езиковото богатство на Балканите в контекста на съвременните процеси в региона. В разглеждането на широката проблематика бяха ангажирани авторитетни учени и специалисти от Австрия, Азербайджан, Босна и Херцеговина, България, Италия, САЩ, Сърбия, Унгария, Хърватия и Черна гора.

Научният форум бе открит от председателя на Организационния комитет проф. д.ю.н. Надя Бояджиева. В приветствието си към участниците и гостите тя изтъкна значимостта на изследователския проект за науката, за обществен интерес и държавата и открои основните задачи в работата на двудневната научна конференция.

В тържественото си обръщение към аудиторията председателят на Научния съвет на ИБЦТ – БАН член-кореспондент проф. д.и.н. Александър Костов подчерта актуалността и значението на форума в контекста на съвременната динамична международна среда в света, в Европа и на Балканите. Подкрепа и задоволство от организираната академична проява бяха изразени в поздравителния адрес от името на омбудсмана на Република България проф. д-р Диана Ковачева. Приветствие към участниците поднесоха доц. д-р Михаил Груев – председател на Държавната агенция „Архиви“ на Република България, проф. д-р Марк Крамер – директор на Центъра за Студената война към Харвардския университет (САЩ), и доц. д-р Петер Ругенталер – зам.-директор на Институт „Лудвиг Болцман“ за изследване на последиците от войните, Грац (Австрия). Поздравителни писма бяха изпратени от областния управител на Областна администрация – Хасково, и от областния управител на Областна администрация – Пловдив. Представители на тяхното ръководство, както и на Министерството на външните работи на Република България и на Министерството на икономиката и индустрията бяха сред специалните гости на събитието.

Благодарност към организаторите на научния форум изрази и заместник-омбудсманът на Република България Елена Чернева-Маркова, която изнесе слово за функциите и правата на държавната институция при прилагането на практики и политики, свързани с изграждането на стабилно гражданско общество.

Етническото и религиозното многообразие в Югоизточна Европа и свързаните с тях културни, религиозни, социални и правни аспекти бяха във фокуса на изследванията, представени в първия панел на конференцията – „Религиозни и правни проблеми в балканските държави“. Сложната конструкция в търсения баланс при овладяването на политическите и социалните катаклизми в отделните страни от Полуострова бе предмет на доклада на проф. д.ю.н. Надя Бояджиева – „Правата на човека и върховенството на закона в мултиетническите общества“. Темата е разработена в теоретичен и правен аспект, с акцент върху защитата на правата на гражданите в Конституцията на Република България, както и на състоянието на проблема в някои държави от Западните Балкани. Доц. д-р Диана Маринова – зам.-декан на Юридическия факултет в УНСС, с изследването си „Проблеми на прилагането на чуждо право в държави с различни религии и култури“ постави ключов въпрос от международното частно право (МЧП), а именно – определянето на приложимия закон за частни правоотношения с международен елемент. Тя посочи, че за региона на Балканите религиозните, етническите и културните особености биха могли да доведат до усложнения в определянето и прилагането на закона, а фактът, че част от тези държави са членки на ЕС, докато други не са, води до допълнително комплициране на и без това сложните проблеми. Утвърдилата се през вековете хетерогенност на вероизповеданията и културите, отключила минали и настоящи противоречия във

водените социални и културни политики в региона, бе осветлена в изследването на доц. д-р Зорка Първанова от ИБЦТ – БАН – „Религия, църква и политика: Гръцката патриаршия и Българската екзархия по време на Младотурския режим (1908 – 1912)“, и на доц. д-р Петя Неделева от Нов български университет – „Българската православна църква и спасяването на българските евреи“.

Очертаният паноптикум на своеобразно преплетените истории на Балканите беше дообогатен от сравнителното изследване на д-р Арно Вониш от Института по славянски филологии на Университета в Грац (Австрия) на тема „Езикови аспекти на разнообразието на сръбското, хърватското, босненското и черногорското езиково пространство. Корелационно сравнение с немскоговорящия регион“. Авторът разглежда кодифицирането на литературните езици на Балканите като приложение на специфични езикови политики в опит за разграничаване и противопоставяне на езиковите стандарти на съседни народи. Релационна перспектива и транснационални подходи в изследването на Балканския регион предложиха и научните доклади: на София Шигаева-Митреска от Славянския университет в Баку (Азербайджан) „Азербайджан и България – примери на етническото многообразие в Кавказ и на Балканите“ и на доц. д-р Петер Ругенталер от Института „Лудвиг Болцман“ за изследване на последиците от войните в Грац (Австрия) „Въпросът за Каринтия в началото на Студената война“.

Задълбочен актуален анализ на последиците от описаните явления и събития дадоха участниците в панела „Предизвикателствата пред мултиетническите общества“. Изследванията на проф. д-р Твъртко Яковина от Университета в Загреб – „Трябва ли малцинствата да бъдат част от балканските общества?“, на доц. д-р Даниела Вукович-Чаласан от Университета в Черна гора – „Мултиетничност и междуетнически отношения в Черна гора през периода на посткомунизма“, на доц. д-р Симеон Симеонов от ИБЦТ – БАН – „Сръбското консулство в Сяр (Серес) и македонският въпрос в началото на XX век“, на д-р Ясминка Симич от Университета в Белград – „20 години по пътя към евроинтеграцията: многобройните предизвикателства пред страните от Западните Балкани“ разкриват широкия диапазон от дебати за пътя, който тези общества да следват в един постоянно променящ се свят, отправящ сериозни предизвикателства към тяхната идентичност, стабилност и дори оцеляване. Върху конкретни примери от динамично променящия се профил на разискваните общности бяха изградени докладите на проф. д-р Матю Крамер от Кеймбриджия университет (Великобритания) – „Свободата на изразяване в мултиетническите общества“, на проф. д-р Голфо Алексопулос от Университета на Южна Флорида (САЩ) – „Руското влияние в Гърция: религиозни, културни и политически измерения“, на проф. д-р Хенри Едмъдсън от „Джорджия колидж“ от Университета на Джорджия (САЩ) – „Заплахи пред съдебната независимост в Испания: Последици за Балканите“. Съвременен поглед върху формите на защита на човешките права и граждански свобо-

ди в мултиетническите общества бе представен в доклада на проф. д-р Марк Крамер от Харвардския университет (САЩ) – „Политически протест, етнически конфликт и официални реакции в мултиетническите общества“. Неговото проучване очерта политическата идеология, доктрини и държавно-политическите модели на балканските държави спрямо етническите и религиозните общности в рамките на държавните им граници.

Нерешените етнически, религиозни, малцинствени въпроси на кръстопътния ни регион, провокиращи стабилното функциониране на някои държави, които днес мнозина наричат Западни Балкани, залегнаха в четвъртия панел на конференцията – „Краткият живот и насилственото разпадане на Югославия“. Част от историята на тези процеси бе в центъра на изследването на проф. д-р Клаус Ларес от Университета на Северна Каролина в Чапъл Хил (САЩ) – „Германия и разпадането на Югославия, 1990 – 1995 г.“, а отражението им бе детайлно анализирано в научните разработки на д-р Мартина Шулеич и на асистент Никола Маркович от Института за външна политика и икономика в Белград – „Сръбският народ на територията на бивша Югославия: между правата и заличаването“, както и на проф. д-р Изет Шаботич и младия учен Ясмин Яйчевич от Центъра за изследване на модерната и съвременна история в Тузла (Босна и Херцеговина) – „Отражението на Балканските войни върху миграцията и социалните възможности в Босна и Херцеговина“.

Следващите сесии бяха с теми: „Религиозни и етнически предизвикателства на Балканите“, „Политики, стратегии и практики към етническите и религиозни групи след 1945 г.“. Прилагането на транснационални и съпоставителни подходи бе в основата на повечето доклади, свързани с различни моменти от утвърждаването на националните доктрини: „Прогонването на чамите от Гърция в края на Втората световна война“ на проф. дин Бисер Петров (ИБЦТ – БАН), „Позицията на Югославската комунистическа партия по националния въпрос в първите следвоенни години (от пролетарски интернационализъм до комунистически национализъм)“ на доц. д-р Ирина Огнянова (ИБЦТ – БАН), „Унгарското малцинство в Румъния и проблемите на румънско-унгарските отношения след 1989 г.“ на гл. ас. д-р Анета Михайлова (ИБЦТ – БАН). Въз основа на богат изворов материал и новооткрити архивни документи бяха изградени докладите на проф. д.и.н. Орлин Събев (ИБЦТ – БАН) – „Възродителните“ процеси в България в контекста на дългия XX век“ и на доц. д-р Марияна Стамова (ИБЦТ – БАН) – „Албанският фактор в Република Македония в края на XX век – етнически и малцинствени проблеми“. Анжелина Янева – младши експерт в Областна администрация – Хасково, изнесе в доклада си интересни данни, свързани с областната стратегия за интегриране и приобщаване на ромите на територията на област Хасково. В последната, осма сесия – „Ролята на външните актьори на Балканите“, силен интерес с прецизните си анализи и наблюдения предизвикаха научните изследвания на

д-р Димитър Добрев (ИБЦТ – БАН) – „Европейският съюз и Кипърският конфликт (1990 – 2004)“, на младия учен-политолог и докторант в ИБЦТ – БАН, Мариян Карагъзов – „Политиката на Турция към турските и мюсюлманските малцинства на Балканите в началото на XXI век“, и на доц. д-р Борис Стоянов от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – „Проблемът с имиграцията в следвоенна Европа: национални подходи и поуки за Балканите“.

Организираната от Института за балканистика с Център по тракология международна интердисциплинарна научна конференция „Етнорелигиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“ намери широк отзвук както сред академичните среди: университетски преподаватели, студенти, докторанти и експерти по темата, така и сред широката общественост. Актуалността и значимостта на научния форум бе оценена и отразена в национални и регионални медии. Заедно с установената приемственост в досегашните интерпретации на анализиранияте процеси и явления бе постигнато надграждане и осъвременяване на динамично променящата се многостранна проблематика.

БЕЛЕЖКИ

1. Международната научна конференция „Етнорелигиозни проблеми на Балканите: теория, практика и политики“ (29 – 30 май 2023 г.) е част от изследователската дейност в рамките на бюджетния проект „Етнически, религиозни и малцинствени проблеми на Балканите през XX и XXI век“ (2022 – 2025 г.) на Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ към Българската академия на науките, с Рег. № 2412130 в Регистъра за научната дейност в Република България на Националния център за информация и документация (НАЦИД). Линк към проекта: <https://cris.nacid.bg/public/project-preview/15206>.

THE BALKANS IN THE ORBIT OF ETHNIC AND RELIGIOUS ISSUES

✉ **Dr. Antoaneta Balcheva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-6001-9622

Researcher ID: HNS-5148-2023

Institute of Balkan Studies and

Centre of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: ani.balcheva@balkanstudies.bg